

**พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม :**  
**กรณีศึกษาทัศนคติของนักวิชาการในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย**  
**BUDDHIST ETHICS AND A CONCEPT OF JUST WAR:**  
**A CASE STUDY OF SCHOLARS' VIEWS**  
**IN CONTEMPORARY THAI CONTEXT**

ดวงเด่น นุเรมรัมย์

**บทคัดย่อ**

การศึกษานี้เป็นการวิจัยคุณภาพในเชิงจริยศาสตร์ศาสนา โดยเฉพาะพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1.) ศึกษาแนวคิดเชิงพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม 2.) ศึกษาทัศนคติของนักวิชาการเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม

ผลการศึกษาดังกล่าวพบข้อเท็จจริงที่หนึ่ง พบว่า เหตุผลที่ยกมาสนับสนุนว่าพระพุทธศาสนาเห็นว่ามีการทำสงครามที่ชอบธรรมตามที่ปรากฏในเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ นั้น เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่ายังมีน้ำหนักไม่เพียงพอ ขณะที่เหตุผลเกี่ยวกับปาณาติบาตที่บุคคลทั่วไปมักยกมาโต้แย้งว่า พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่ามีสงครามใด ๆ เลยที่เป็นธรรมนั้น ก็ยังมีอาชง์ที่ถือได้ ทั้งนี้เพราะว่าถึงแม้พระพุทธศาสนาจะเห็นว่าการทำนั้นเป็นบาป แต่ในอีกทางหนึ่งก็ยอมรับความเป็นจริงของมนุษย์ที่ต้องเผชิญความขัดแย้งทางจริยธรรม อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาจะถือว่าสงครามหนึ่งเป็นสงครามที่เป็นธรรมก็ต่อเมื่อผู้กระทำมีเจตนาที่ไม่เบียดเบียนมุ่งร้าย ห่างไกลจากอกุศลมูลทั้งปวง และประกอบด้วยสติปัญญา

ผลการศึกษาดังกล่าวพบข้อเท็จจริงที่สอง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าในพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่ามีสงครามใดที่จะมีความชอบธรรมได้ เพราะพระพุทธศาสนามีข้อห้ามในเรื่องปาณาติบาต ไม่ว่าจะการฆ่าใด ๆ ย่อมเป็นบาปทั้งสิ้น แต่กระนั้นก็ตาม กลุ่มตัวอย่างได้เสนอเงื่อนไขอื่น ๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงคราม คือ เรื่องหน้าที่ของปัจเจกบุคคล หรือสิทธิในการป้องกันตัวเอง แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างเหล่านี้บางครั้งจะให้ทัศนะว่าเงื่อนไขดังกล่าวไม่ใช่เรื่องของศาสนา แต่เมื่อพิจารณาจะเห็นว่าน่าจะเข้ากับหลักของพระพุทธศาสนาได้

เนื่องจากในการศึกษาปัญหาเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสงครามที่เป็นธรรม มีข้อสังเกตสำคัญว่ากลุ่มตัวอย่างมักจะมุ่งความสนใจไปยังการกระทำระดับปัจเจกบุคคลในการก่อสงคราม อย่างไรก็ตาม สาเหตุของสงครามที่สำคัญประการหนึ่งมาจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง เช่น การเหยียดชาติพันธุ์ ดังนั้น ในการพิจารณาเกี่ยวกับสงครามด้วยหลักศาสนา จึงควรนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในระดับโครงสร้างด้วย

## Abstract

This qualitative research in the field of religious ethics aims to study the concept of just war in Buddhist ethics, and to study Buddhist scholars' views about just war.

The results according to the first objective show that the reasons in historical documents raised to support Buddhism's acceptance of there being just war do not carry sufficient weight. Moreover, the first precept (abstinence from killing) usually mentioned in support of Buddhism's refusal to accept the existence of just war is also inadequate because, even though Buddhism considers life-taking to be unwholesome, the truth that people can not avoid moral dilemmas in their course of life is also recognized. According to the Buddhist ethics, a war is just if and only if it is conducted with absence of ill-will, unwholesome mental states, and under the guidance of wisdom.

The results according to the second objective shows that the samples did not believe that Buddhism sanctions a just war due to the preaching of the first precept. However, they offered other conditions to justify a conduct of war such as duty, and self-defence. Even though they stated that these conditions had nothing to do with Buddhism, a close consideration suffices to show that they are in accordance with Buddhism.

It is remarked that the samples focussed on individual level when considering about wars. However, structural violence such as racism is undeniably an important cause of wars. Thus, it is recommended that Buddhist principles should also be applied to ethical considerations in the structural level.

### 1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคม และดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดนั้น ย่อมจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งในบางครั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น หรือเป็นระเบียบแบบแผน ทั้งนี้ เนื่องมาจากความแตกต่างกัน ของมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม การศึกษา และพื้นฐานทางความคิด เป็นต้น จากความแตกต่างดังกล่าวนี้ บางครั้งก่อให้เกิดความขัดแย้ง และรูปแบบหนึ่งของการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ก็คือ “สงคราม”

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ การทำสงครามดูเหมือนจะเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์มาตั้งแต่สมัย ดึกดำบรรพ์ ซึ่งนับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันการทำสงครามมีมูลเหตุอันน่าประการ อาทิ การต่อสู้กันเพื่อแย่งชิงหรือแสวงหา อำนาจ สงครามเพื่อรักษาคุณอำนาจ สงครามกลางเมือง บ้างก็เป็นไปในรูปสงครามจักรวรรดินิยม เพื่อขยายอำนาจ อิทธิพล และดินแดน และบ้างก็เป็นสงครามในแบบป้องกันตัว (ทหารมองสงครามโลก, 2534: 24)

สำหรับประเทศไทย ยึดถือนโยบายการใช้กำลังทหารเพื่อการป้องกันตนเองเป็นหลัก รัฐบาลไม่มีนโยบายรุกรานผู้ใด และไม่มีนโยบายที่จะส่งกำลังทหารออกไปปฏิบัติการนอกประเทศ เว้นแต่เมื่อมีความจำเป็นอย่างแท้จริง เช่น การปฏิบัติตาม พันธกรณีที่มีต่อประเทศพันธมิตร หรือเมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตามแผนป้องกันประเทศ (กรมศิลปากร, 2525: 139) ดังจะเห็นได้ว่ามีการระบุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐาน แห่งรัฐ มาตรา 72 ความว่า

รัฐจะต้องจัดให้มีกำลังทหารไว้เพื่อพิทักษ์รักษาเอกราช ความมั่นคงของรัฐ สถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์แห่งชาติและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และเพื่อการพัฒนาประเทศ

ทำที่ดังกล่าวจะสอดคล้องกับความเป็น “เมืองพุทธ” ของประเทศไทย ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับความเมตตา กรุณา อหิงสา สันติภาพ และการให้อภัย อีกทั้งพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ห้ามการฆ่าทุกสิ่งที่มีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดียรัจฉานอื่น ๆ ดังจะเห็นได้ในสิลข้อหนึ่งที่ว่า “ปาณาติปาตา เวรมณี” (ทีฆนิกาย ปาฏิวรรค. 11/286/196) ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงเห็นแล้วว่า การฆ่าสัตว์ทุกชนิดที่มีชีวิต มีแต่ความเสียหายแก่มนุษย์โลก เสียหายแก่ตัวผู้ฆ่าเอง เสียหายแก่สังคม และเสียหายแก่ผู้ถูกฆ่า (ดิเรก ชัยนาม, 2509: 491)

อย่างไรก็ตาม ในอันที่จริงแล้วก็ยังมีช่วงเวลาที่ประเทศไทยใช้หลักคำสอนทางพระพุทธ ศาสนามาสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงครามเช่นกัน กล่าวคือ ในช่วงระยะสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงประกาศสงครามกับเยอรมนี และออสเตรีย-ฮังการี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพิจารณาเห็นว่า การสงครามครั้งนี้เป็นเรื่องถูกต้องชอบธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของสงครามครั้งนี้อยู่ที่ การปกป้องรักษาธรรม ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีรับสั่งว่า

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ในนามแห่งประเทศสยาม ทรงตัดความสัมพันธ์ฉันมิตร และประกาศสงครามกับจักรวรรดิเยอรมัน และฮังการี-ออสเตรีย ทรงยกเลิกสันติภาพเพราะพระองค์ ทรงประสงค์จะชำระรักษาความชอบธรรมระหว่างประเทศเมื่อบุคคลละลึกถึงพระพุทธพจน์ที่ว่า ‘บุคคล ควรสละทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เมื่อสถานการณ์เรียกร้อง ให้รักษาธรรม’ นโยบายอื่นใด นอกจากประกาศสงคราม ก็ใช้ปฏิบัติไม่ได้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ อ้างถึงใน พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2532: 41)

และสำหรับรัชกาลที่ 6 ก็ได้ทรงแสดงทรรศนะเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับความชอบธรรมในการทำสงครามไว้ ดังจะพิจารณาได้จากพระราชนิพนธ์ เรื่องเทศนาเสือป่า ใจความตอนหนึ่งดังนี้

ผู้ที่กระทำการในหน้าที่นักรบ บางคนเขาก็กล่าวว่าจะประพฤติ อยู่ในทางธรรมไม่ได้อยู่แล้ว โดยเหตุที่กิจธุระ โดยตรงซึ่งจะต้องกระทำก็คือการฆ่าคน ซึ่งเป็นของผิดด้วยศีลองค์ที่หนึ่งของพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นนักรบก็เป็นอันถือศีลไม่ได้อยู่แล้ว ข้อนี้ผู้ที่แลดูพระพุทธศาสนาโดยผิว ๆ ชอบหยิบยกเอามาพูด และชาวเราที่แสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชน ก็พลอยอือออไปกับเขาไปด้วย แท้จริงพระพุทธเจ้าของเราย่อมทรงเข้าพระทัย อยู่ดีว่าการป้องกันชาติบ้านเมืองเป็นความจำเป็น โดยแท้ และผู้ที่มีหน้าที่กระทำการเช่นนั้น จะนับว่าเป็นบุคคลที่ประกอบการเลี้ยงชีพโดยไม่ชอบธรรมนั้น ห้ามมิได้ ข้อที่ควรอ้างเป็นพยานได้มีอยู่หลายประการ เทียงพอที่จะแสดงให้เห็นได้ว่า การรบเพื่อป้องกันชาติบ้านเมืองไม่เป็นข้อที่พระพุทธองค์ทรงห้ามปรามเลย ถ้าทรงห้ามปรามหรือแม้ไม่ทรงเห็นชอบด้วยแล้ว ที่ไหนเลยจะทรงบังคับให้ทหาร

ซึ่งหนีจากกองทัพของพระเจ้าฟิมพิสาร์เข้าไปอุปสมบทนั้น สีกออกไปเข้ารับราชการในกองทัพตามเดิม ทั้งในพระวินัยบัญญัติก็มีค่านุญาตไว้ชัดเจนให้พระภิกษุไปกับกองทัพได้ เพื่อกระทำกิจการเทศนาสั่งสอนทหาร ครวมมีชีดอยู่แต่เพียงว่าไม่ให้อยู่ในกองทัพทหารติด ๆ กันเกินกว่า 7 ราตรีเท่านั้น อีกประการหนึ่ง พระสงฆ์ประณามันต์ธงชัยและทหาร กับทั้งลงเลขยันต์ ในเครื่องรางต่าง ๆ เป็นแบบธรรมเนียมมีติดต่อมาตั้งแต่พุทธกาลจนถึงทุกวันนี้ ถ้าพระพุทธรูปไม่ทรงพอพระทัยในกิจเช่นนี้ จะมีผู้มีชื่อห้ามไว้ในพระวินัยบัญญัติแล้วหรือ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2536: 58-59)

การนำศาสนามาเป็นพื้นฐานให้กับความชอบธรรมในการทำสงคราม มิได้พบในกรณีนี้เท่านั้น ดังจะพิจารณาได้จากทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม (Just War Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของศาสนาคริสต์ และนับว่ามีอิทธิพลต่อแนวความคิดเชิงจริยธรรมในการทำสงครามในยุคสมัยต่อมา กล่าวคือ นักวิชาการและนักกฎหมายได้อาศัยแนวคิดสงครามที่เป็นธรรมของศาสนาคริสต์เป็นแบบอย่างในการตรากฎหมายต่าง ๆ ที่ว่าด้วยการทำสงคราม เพื่อใช้ควบคุมการสู้รบในแต่ละยุคสมัย อาทิ อนุสัญญาที่ทำไว้ ณ กรุงเฮก และกฎบัตรสหประชาชาติ เป็นต้น (The Internet Encyclopedia of Philosophy, 1998)

แนวคิดสงครามที่เป็นธรรมในบริบทของศาสนาคริสต์ มีจุดเริ่มต้นจากนักบุญออกัสติน (Saint Augustine: ค.ศ.354-430) ซึ่งออกัสตินได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับความเป็นธรรมของการทำสงครามว่า

*สงครามที่เป็นธรรมจำกัดความได้ว่า เป็นสงครามที่กระทำไปเพื่อลงโทษ โดยก่อให้เกิดความเสียหายต่อชาติหรือเมืองใด ๆ ก็ตาม ที่ได้ละเลยที่จะลงโทษพลเมืองของตนที่กระทำความผิด หรือละเลยที่จะคืน สิ่งที่ยึดเอาไปอย่างไม่เป็นธรรม (The Christian Classics Ethereal Library, 2000)*

ในยุคต่อมา นักกฎหมายชาวตะวันตกได้พยายามหาทางจำกัดขอบเขต และความรุนแรงของสงครามว่า การทำสงครามที่เป็นธรรมนั้นจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขดังต่อไปนี้ คือ

- ประการแรก      ต้องมีการประกาศโดยผู้มีอำนาจของรัฐ
  - ประการที่สอง    ต้องมีมูลเหตุจูงใจเพื่อความยุติธรรมและต้องทำไปไม่เกินสัดส่วนความรุนแรงที่ตนได้รับ
  - ประการที่สาม    การทำสงครามกระทำได้ต่อเมื่อจำเป็น กล่าวคือ ไม่มีวิถีทางอื่นใดอีกแล้วที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้น
  - ประการที่สี่      ต้องกระทำไปในลักษณะที่ยุติธรรม เพื่อก่อตั้งระเบียบของสังคมขึ้นใหม่
- ดังนั้น การทำสงครามใดที่ไม่เข้าเงื่อนไขทั้ง 4 ประการข้างต้น ถือว่าเป็นการทำสงครามที่อธรรม (Unjust War) (ประสิทธิ์ชัย ชัตติยะ, 2541: 37)

ด้วยเหตุที่ว่า คุณมีความขัดแย้งระหว่างคำสอนในศาสนาพุทธและการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การทำสงคราม จึงทำให้เกิดคำถามว่าแท้จริงสามารถใช้คำสอนของพระพุทธศาสนาสนับสนุนการทำสงครามได้หรือไม่ ด้วยเหตุใด และในกรณีที่ศาสนาพุทธยินยอมให้มีการทำสงครามได้ จะยอมรับในเงื่อนไขใดบ้าง อีกนัยหนึ่งคือ ตามทรรศนะของพระพุทธศาสนาเมื่อใดการทำสงครามจึงชอบธรรม ทั้งนี้การศึกษาจะพิจารณาทรรศนะในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยที่สนับสนุน และคัดค้านความคิดที่ว่าพระพุทธศาสนายอมรับเรื่องสงครามที่เป็นธรรมด้วย

## 2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเชิงพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม
2. เพื่อศึกษาธรรมชาติของนักวิชาการเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม

## 3. ขอบเขตและวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิจัยคุณภาพ (Qualitative Research) ในเชิงจริยศาสตร์ศาสนา โดยเฉพาะพุทธจริยศาสตร์ เพื่อศึกษาธรรมชาติของพระพุทธรูปศาสนาที่มีต่อการทำสงครามที่เป็นธรรม กล่าวคือ เป็นการศึกษาว่าแท้จริงแล้วศาสนาพุทธไม่สนับสนุนการทำสงครามอย่างที่ชาวพุทธในสังคมไทยเชื่อหรือไม่ และเพื่อศึกษาว่าหากศาสนาพุทธยินยอมให้มีการทำสงครามได้ จะยอมรับในเงื่อนไขใดบ้าง อีกนัยหนึ่งคือ ตามธรรมชาติของพระพุทธรูปศาสนาเมื่อใดสงครามจึงเป็นธรรม

สำหรับวิธีดำเนินการวิจัยนั้นเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ การศึกษาจากบทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตำราด้านปรัชญา รัฐศาสตร์ การทหาร เอกสารเชิงประวัติศาสตร์ และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และนอกจากการวิจัยเอกสารแล้ว ผู้วิจัยจะได้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interviews) นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญเพื่อสำรวจธรรมชาติในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยที่สนับสนุน และคัดค้านความคิดที่ว่าพระพุทธรูปศาสนายอมรับเรื่องสงครามที่เป็นธรรม

## 4. คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

**สงครามที่เป็นธรรม** หมายถึง สงครามที่ไม่ขัดกับศีลธรรม หรือแม้กระทั่งเป็นหน้าที่ทางศีลธรรม ที่หากไม่ปฏิบัติแล้ว จะเกิดความเสียหาย ทั้งนี้ พิจารณาภายใต้เงื่อนไขหนึ่ง ๆ ของการเริ่มต้น และการปฏิบัติสงคราม (University of New Hampshire, 2001)

**พุทธจริยศาสตร์** หมายถึง คำสอนของพระพุทธรูปศาสนาว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และกฎเกณฑ์ในการตัดสินใจความประพฤติมนุษย์ว่าสิ่งไหนถูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร

## 5. ขั้นตอนการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนาม

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research)

**การศึกษาภาคเอกสาร** ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาเป็น 2 ขั้นตอน คือ การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสงคราม แนวคิดเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม และแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับสงคราม กล่าวคือ

**ขั้นตอนที่ 1** การศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลแนวคิดเกี่ยวกับสงคราม แนวคิดเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม ในส่วนที่เป็นทฤษฎีของตะวันตก และแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรมในบริบทของสังคมไทย กล่าวคือ

1.1 การศึกษาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสงคราม แนวคิดเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม เพื่อเป็นพื้นฐานและสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากบทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตำราด้านปรัชญา รัฐศาสตร์ การทหาร และข้อมูลบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต สำหรับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ทฤษฎีประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม (Just War Theory) และสันตินิยม (Pacifism)

1.2 การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรมในบริบทของสังคมไทย เป็นการศึกษาแนวคิดในสังคมไทยที่เกี่ยวกับการนำพระพุทธศาสนามาสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงคราม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ

**ขั้นตอนที่ 2** การค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสงคราม เป็นการศึกษาพุทธจริยศาสตร์ ตลอดจนบ่อเกิดของสงครามในทรรศนะของพระพุทธศาสนา และเรื่องราวของสงครามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท และอรรถกถา) เอกสารเชิงประวัติศาสตร์ บทความ ตลอดจนงานเขียนของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

**การศึกษภาคสนาม** เป็นการศึกษาภายหลังจากการศึกษาวิจัยเอกสาร แล้วจึงนำกรอบแนวคิดที่ได้จากการศึกษาภาคเอกสารดังกล่าวมาสร้างคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ จากนั้นจึงให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องเพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) ในประเด็นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและสงครามที่เป็นธรรมตามทรรศนะของนักวิชาการในบริบทของสังคมไทย จากประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 8 ท่าน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย พระภิกษุนักวิชาการ จำนวน 4 รูป อนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ จำนวน 1 ท่าน และอดีตอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก จำนวน 3 ท่าน โดยศึกษาทรรศนะของนักวิชาการเหล่านั้นใน 7 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ท่านเห็นว่าพระพุทธศาสนาอนุญาตให้ทำสงครามได้หรือไม่ เพราะเหตุใด
2. ท่านคิดว่าการทำสงครามขัดกับหลักคำสอนทางศาสนาข้อใดบ้าง
3. ท่านคิดว่ากรณีที่พระมหากษัตริย์นำพระชัยวัฒน์ไปในราชการสงครามด้วย หรือการที่พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์ สวดชัยมงคลคาถาให้ทหารก่อนออกรบ เป็นการแสดงว่าพระพุทธศาสนาอนุญาตให้ทำสงครามใช่หรือไม่ เพราะเหตุใด
4. ท่านคิดว่าการประกอบอาชีพทหารเป็นการขัดต่อหลักศาสนาหรือไม่ เพราะเหตุใด
5. ถ้าพระพุทธศาสนาไม่อนุญาตให้ใช้ความรุนแรงใด ๆ แล้วพระพุทธศาสนาแนะนำให้ทำอย่างไรถ้าต้องป้องกันตัว หรือป้องกันประเทศชาติ
6. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับสงครามศาสนาที่เกิดขึ้น
7. ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ

## 6. อภิปรายผล

สงครามที่เป็นธรรมจัดเป็นความขัดแย้งทางจริยธรรมระหว่างหน้าที่ในอันที่จะไม่ฆ่าหรือเบียดเบียนผู้อื่น และหน้าที่ในการป้องกันประเทศ หรือรักษาสันติภาพ ซึ่งทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมจะพยายามแก้ไขความขัดแย้งนี้ ด้วยการเสนอเงื่อนไขที่ทำให้บางครั้งการฆ่าไม่ถือว่าเป็นผิดจริยธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมจะเสนอว่าการฆ่าในสงครามบางครั้งเป็นสิ่งที่ยอมรับกันได้เงื่อนไขบางประการ แต่เมื่อพิจารณาจากจุดยืนของพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นว่าพระพุทธศาสนาห้ามการฆ่าหรือทำลายทุกสิ่งที่มีชีวิต พิจารณาได้จากหลักเบญจศีลข้อที่หนึ่ง กระนั้นก็ตาม แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะห้ามการทำลายชีวิต แต่ในบางครั้งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ย่อมเผชิญกับความขัดแย้งเชิงจริยธรรมระหว่างการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอด กับหลักคำสอนทางศาสนา ซึ่งสงครามนับเป็นปัญหาความขัดแย้งประการหนึ่งดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังนั้นการพิจารณาความขัดแย้งทางจริยธรรมดังกล่าวบนพื้นฐานพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นสิ่งจำเป็น

จุดยืนของพุทธจริยศาสตร์ต่อประเด็นเรื่องสงครามที่เป็นธรรมที่ควรนำมาประกอบการพิจารณา คือ เรื่องความหนักเบาของโทษที่เกิดจากการกระทำปาณาติบาต รวมถึงเจตนาของการกระทำว่าเกิดจากกุศลมูลหรืออกุศลมูล ตลอดจนผลของการกระทำ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยในประเด็นพุทธจริยศาสตร์ พบว่า การฆ่าหรือทำลายชีวิตในสงคราม หรือแม้แต่สงครามที่เห็นว่าชอบธรรมนั้น เป็นบาปทั้งสิ้น เพราะในการรบเพื่อป้องกันประเทศต้องมีการเตรียมการ มีการวางแผนการสู้รบ หรือแม้แต่เจตนาในการใช้อาวุธเพื่อต่อสู้กับศัตรู อันนำไปสู่การทำร้ายหรือทำลายชีวิตของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งการกระทำดังกล่าวย่อมครบองค์ห้าของปาณาติบาต แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาร่วมกับเกณฑ์สำหรับพิจารณาโทษของปาณาติบาตแล้วพบว่าถึงแม้การฆ่าจะเป็นบาป แต่การฆ่าแต่ละครั้งก็มีโทษ (หรือบาป) ไม่เท่ากัน ด้วยเหตุนี้ เป็นไปได้ว่าหากเหตุผลของการทำสงครามเกิดจากกุศลมูล กล่าวคือ เป็นไปเพื่อป้องกันตัว เพื่อรักษาผู้บริสุทธิ์ หรือความถูกต้อง บาปย่อมจะน้อย ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2538: 48) ได้เสนอไว้ว่า “ในกรณีที่มีเจตนาไม่รุนแรง เช่น ทหารที่ทำสงครามป้องกันตัวในสนามรบ โดยเป็นการทำเพื่อป้องกันตัว ซึ่งไม่ได้มีเจตนาที่มุ่งร้าย หรือมีเจตนาที่อาฆาต และไม่ได้มีเจตนาที่จะไปเบียดเบียนผู้อื่น ก็จะถือว่าเป็นบาปน้อย” และในท้ายที่สุดแล้ว เมื่อการทำสงครามที่มีผลโดยไม่ได้เป็นการเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น หรือไม่ได้ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อน อีกทั้งเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น จึงน่าจะเป็นสิ่งที่ชอบธรรม

การศึกษาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสงคราม ได้ข้อสรุปว่าพระพุทธศาสนาน่าจะยอมรับว่ามีสงครามบางครั้ง ที่กล่าวได้ว่าชอบธรรม นั่นคือ สงครามที่ทำโดยมีเจตนาเป็นกุศลมูลประกอบด้วย เช่น ความเมตตากรุณาในการปกป้องประเทศชาติ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน อย่างไรก็ตาม จุดที่พระพุทธศาสนาจะต่างออกไปจากทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมในจริยศาสตร์ตะวันตก ก็คือว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้มีทฤษฎีว่าการฆ่าคนในการทำสงครามนั้นไม่ผิดจริยธรรม หากแต่เห็นว่าบาปที่ก่อนนี้ไม่รุนแรงเท่ากับการฆ่าด้วยโทสะล้วน ๆ นอกจากนี้ ต้องไม่ลืมว่าสิ่งอื่น ๆ ที่ทำในขณะที่ทำสงครามก็มีโทษจะชอบธรรมไปเสียทั้งหมด ทั้งนี้ต้องพิจารณาเป็นกรณีไป เช่น หากมีการทรมานเชลยศึกหรือผู้ด้อยกว่าก็เป็นบาป และไม่เกี่ยวข้องกับการเข้าหมายที่ตีในการทำสงคราม

เมื่อทราบถึงจุดยืนของพุทธจริยศาสตร์ที่มีต่อการทำสงครามแล้ว ในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะได้อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการ ดังนี้

จากการสัมภาษณ์นักวิชาการผู้วิจัยพบว่า คำให้สัมภาษณ์จะชี้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าไม่มีสงครามที่เป็นธรรม อย่างไรก็ตามไม่อาจกล่าวได้เต็มที่นักว่ากลุ่มตัวอย่างทุกท่านมีความเห็นว่าพระพุทธศาสนายอมรับการมีอยู่ของสงครามที่เป็นธรรม ทั้งนี้เพราะว่าความเป็นธรรมของสงครามในทฤษฎีของคณาจารย์เหล่านั้นบางครั้งก็มีเหตุผลอื่นที่ไม่ได้อ้างจากพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ในประเด็นหนึ่งที่มีการยอมรับพร้อม ๆ กันว่าพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับการทำสงคราม และในขณะที่เดียวกันสงครามก็เป็นสิ่งที่ต้องให้เป็นไปด้วยเหตุที่เป็นธรรมชาติ เมื่อพิจารณาคำสัมภาษณ์จะสังเกตเห็นได้ว่าบางครั้งการให้เหตุผลจะออกมาในรูปที่ว่า “จริยธรรมหรือศาสนา” เป็นคนละเรื่องกับ “ความเป็นจริง” เช่น คำกล่าวให้สัมภาษณ์ที่ว่า “การป้องกันตัวเป็นหน้าที่ของสังคมและประชาชน ซึ่งอยู่นอกเหนือจากเรื่องของหลักธรรม” ทฤษฎีเช่นนี้อาจจะไม่ตรงกับพระพุทธศาสนาเสียทีเดียว เนื่องจากสิ่งที่พระพุทธองค์สอนก็คือ “ธรรมะ” หรือ “ธรรมชาติ” ดังนั้น ศาสนาจึงไม่ได้แยกออกจากความเป็นจริง ไม่ว่าความเป็นจริงจะเป็นอย่างไร หลักการที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบก็ยังคงจริงอยู่เช่นนั้น หรืออีกนัยหนึ่งหลักจริยธรรมของพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเป็นสัมบูรณ์นิยม กล่าวคือ พระพุทธศาสนาเห็นว่าค่าทางศีลธรรมเป็นสิ่งตายตัว

ในทฤษฎีของพระพุทธศาสนา การฆ่าคนไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม สามารถวินิจฉัยได้ว่าเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม การทำสงครามถือเป็นการฆ่ารูปแบบหนึ่ง ซึ่งผิดศีลธรรมเช่นกัน ดังนั้น จึงหมายความว่า การฆ่าคนในสงครามผิดหลักศีลธรรมของพระพุทธศาสนา ก็คือผิดในความเป็นจริงด้วย และสิ่งนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้เราต้องสั่งสอนคนให้มีจริยธรรมที่ถูกต้อง ดังที่มีผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า “ถ้าคนในสังคมของเรา หรือในศาสนาของเราช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และคนเราหันมาช่วยกัน จรรโลงพระพุทธศาสนา และเราปฏิบัติได้ ทุกคนจะไม่เดือดร้อนจากการทำสงคราม”

นอกจากการชี้ให้เห็นว่า “จริยธรรมหรือศาสนา” เป็นคนละเรื่องกับ “ความเป็นจริง” แล้ว กลุ่มตัวอย่างยังได้กล่าวถึงการแบ่งหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน กับหน้าที่การเป็นทหาร ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าผู้ให้สัมภาษณ์พยายามแบ่งหน้าที่ทั้งสองออกจากกัน กล่าวคือเป็นการให้เหตุผลว่า “หน้าที่ของพุทธศาสนิกชน” เป็นคนละเรื่องกับ “หน้าที่การเป็นทหาร” เช่น คำกล่าวให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ถ้าเรามีหน้าที่ในการปกป้องประเทศ เราก็ต้องแบ่งระหว่างหน้าที่ในส่วนของการนับถือศาสนา การเคารพ การบูชาตามหลักคำสอนเป็นอีกส่วนหนึ่ง จากนั้นเมื่อภารกิจอีกด้านหนึ่งแทรกเข้ามา จำเป็นที่ทหารจะต้องแยกให้ดีกว่า ในความศรัทธา ในความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่เรามีอยู่ กับหน้าที่ที่จำเป็นจะต้องปฏิบัติเพื่อให้สังคมอยู่รอดรวมไปถึงเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาด้วย บางครั้งต้องเสียสละ” ทฤษฎีเช่นนี้อาจจะไม่ตรงกับพระพุทธศาสนาเสียทีเดียว กล่าวคือ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน เมื่อประเทศชาติเกิดสงครามขึ้น และเราต้องไปปฏิบัติหน้าที่ทหารเพื่อป้องกันประเทศ ก็ไม่ได้หมายความว่าเมื่อเราเข้าสู่สนามรบ ความเป็นพุทธศาสนิกชนของเราจะยุติลงชั่วคราว ด้วยเหตุดังกล่าว จึงไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักคำสอนทางศาสนาเมื่ออยู่ในสนามรบ ในทางตรงกันข้าม เมื่อประเทศชาติสงบเราก็ไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ในการป้องกันภัยคุกคาม เพียงเพราะเราถือเป็นพุทธศาสนิกชนที่ต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ดังนั้น ในสถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นไปได้ว่ามนุษย์จะยึดถือหน้าที่ใดเพียงหน้าที่หนึ่งเท่านั้น อีกนัยหนึ่งคือ หน้าที่ของพุทธศาสนิกชน กับหน้าที่การเป็นทหารจึงแยกออกจากกันไม่ได้

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างได้กล่าวถึงเรื่องสิทธิในการป้องกันตนเอง เช่น คำกล่าวที่ว่า “ทุกประเทศชาติย่อมจะรักประเทศชาติ รักเผ่าพันธุ์ของตัวเอง จึงต้องปกป้องพิทักษ์รักษาเผ่าพันธุ์ รักษาแผ่นดิน รักษาประเทศชาติของแต่ละบุคคลไว้ ถ้าหากว่ามีข้าศึกศัตรูมารุกราน ประเทศนั้นก็จะมีสิทธิที่จะปกป้องตัวเองได้” ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว ไม่ว่าในสถานการณ์ใด ๆ หากมีการอ้างสิทธิแล้ว ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นที่ยอมรับได้ในทุกกรณี ซึ่งกรณีของการอ้างสิทธิในการทำสงครามเพื่อป้องกันตัวเองก็เช่นกัน พิจารณาได้จากของทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมที่เสนอว่า “การที่จะประกาศสงครามได้นั้นต้องมีเหตุผลอันชอบธรรม เป็นต้นว่า การต่อสู้ป้องกันตัวจากการรุกรานของฝ่ายตรงข้ามที่ไม่เป็นธรรม คุ้มครองประชาชนผู้บริสุทธิ์ ปกป้องสิทธิเสรีภาพและรัฐจากการถูกล่วงล้ำสิทธิ”

ทฤษฎีที่ให้สัมภาษณ์บางส่วนอ้างถึงความชอบธรรมในการออกรบ มาจากการทำหน้าที่ที่มีในฐานะชาวโลก เช่น “ไม่ว่าเราจะไปเกิดที่ไหนก็ตาม เราย่อมมีหน้าที่ของเรา สมมติว่าหน้าที่ของเรา เราเป็นทหาร เราก็ปฏิบัติตามหน้าที่ของเรา ถ้าเราไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของเรานั้นก็ไม่ถูกไม่ควร และถ้าเราไม่ยอมอยู่ในหน้าที่ตรงนั้นเราก็ออกมาได้ เราก็ลาออกมาแล้วหันมาปฏิบัติ เราก็สามารถบรรลุถึงขั้นไหน ๆ ได้เหมือนกัน” การอ้างเหตุผลดังกล่าว ในส่วนหนึ่งคล้ายมีสมมุติฐานเกี่ยวกับการแยกความเป็นจริงหรือชีวิตทางโลกกับศาสนา ซึ่งมีปัญหาดังที่อภิปรายมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ในอันที่จริงไม่เป็นเช่นนั้น เพราะมีการอ้างถึงหลักการที่ว่า “ถามว่ามันเป็นบาปเป็นกรรมหรือไม่ คำตอบคือ ‘เป็น’ แต่ไม่ถึงขั้นหนัก” ดังนั้น จุดสนใจจึงน่าจะอยู่ที่คำถามว่าการอ้างหน้าที่ทางโลกจะให้ความชอบธรรมแก่การกระทำ เช่น การออกรบได้หรือไม่ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์



เป็นไปได้ว่าการอ้างหน้าที่อาจจะให้ความชอบธรรมกับการกระทำได้ แต่ความชอบธรรมนี้ไม่ได้มาจากเพียงการมีหน้าที่นั้น หากแต่ต้องดูความชอบธรรมของตัวหน้าที่เองอีกทอดหนึ่ง เช่น หน้าที่การเป็นทหารนั้นต่างจากโจร เพราะทหารมีไว้เพื่อผลประโยชน์ของคนหมู่มาก ในขณะที่โจรไม่ใช่ ดังนั้น การทำหน้าที่ของทหารจึงชอบธรรม ในขณะที่ของโจรไม่ชอบธรรม อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องพิจารณาเจตนาเป็นรายบุคคลไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่ออกรบโดยมีทัศนคติว่าเป็นหน้าที่ ทำไปตามหลักเหตุและผลแบบอุเบกขาย่อมจะมีบาปน้อยกว่าผู้ที่ออกรบด้วยความเคียดแค้นชิงชังศัตรู

การอ้างถึงหน้าที่ในการป้องกันประเทศชาติของคนในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน ดังคำกล่าวที่ว่า “*อย่างเราเป็นชาวพุทธ จะให้คนอื่นเข้ามาเหยียบย่ำ ย่ำยี ยึดของ ๆ เรา เราป้องกันประเทศของเราหรือเปล่า หรือจะปล่อยให้เขามายึดของเรา มันไม่ใช่ มันไม่ถูก*” จากคำกล่าวนี้เห็นได้ชัดว่าสามารถเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดของพระพุทธศาสนาเรื่องเมตตา กรุณา เช่น ปกป้อง สมาชิกในสังฆม และ การสละชีพเพื่อรักษาธรรม (ปกป้องศาสนา) ได้ ทั้งนี้ การอ้างเหตุผลดังกล่าวสามารถอธิบายสนับสนุนได้ด้วยหลักการทางพุทธจริยศาสตร์ซึ่งได้พิจารณาแล้ว กล่าวคือ สงครามนั้น ๆ เกิดจากเจตนาที่เป็นกุศลมูล มีความเมตตา ต่อเพื่อนมนุษย์ไม่ต้องการให้เขาเหล่านั้นได้รับความเดือดร้อนจากการถูกรุกราน หรือไม่ต้องการให้พระศาสนาถูกทำลาย ตลอดจนตั้งใจที่จะค้าขูให้พระพุทธศาสนาดำรงสืบต่อไปได้ นอกจากนี้ ผู้ที่ไปทำสงครามต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่าสิ่งที่ตนเองกระทำนั้นเป็นบาป แต่เมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงการกระทำที่จะนำไปสู่บาปนั้นได้ ดังนั้นเมื่อกระทำไปแล้วต้องทำความดีให้มากยิ่งขึ้น และพร้อมที่จะรับผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นด้วย เหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้สงครามนั้น ๆ มีความชอบธรรมได้

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างยังพบว่ามีการกล่าวอ้างถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับ การกระทำในสงคราม เช่น การกล่าวถึงเรื่อง “ธรรม” ในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “*เมื่อประเทศเราเกิดสงคราม แล้วเราไปทำสงคราม เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ เพราะเราทำเพื่อป้องกันตัวเอง เพื่อความเป็นธรรม เพื่อรักษาความเป็นธรรมในโลก*” ซึ่งธรรมที่กลุ่มตัวอย่าง หมายถึงนั้นน่าจะหมายถึง “ความยุติธรรม หรือความชอบธรรม” ระหว่างประเทศ ที่ประเทศทั้งหลายพึงมีในฐานะของประเทศอธิปไตยที่ควรจะได้รับปราศจากการคุกคาม หรือการรุกรานจากประเทศอื่น ซึ่งต่างไปจาก “ธรรม” ทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ “ธรรม” ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง “บรมสุข หรือนิพพาน” ซึ่งเป็นเรื่องของ การสละชีวิตในทางโลก หรืออุทิศตนเพื่อแสวงหาความจริงอันสูงสุด และนำความจริงที่ค้นพบเหล่านั้นมาช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากห้วงทุกข์ อันได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ และตาย (พระมหาบุญถึง ชุตินฺธโร, สัมภาษณ์ 25 ก.พ. 45)

หรือการกล่าวถึงเรื่อง “การสร้างกุศล” คล้ายกับเป็นการล้างบาป เช่น การสร้างวัดหลังจากที่ไปฆ่าคนในสงคราม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้ว ไม่พบว่ามีการกล่าวถึงเรื่องในทำนองการล้างบาป แต่พระพุทธศาสนาถือว่า เรื่องของการทำบุญเพื่อชำระล้างกรรมชั่วนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สามารถลบล้างกันได้ และสำหรับการทำบุญหรือสร้างกุศลมาก ๆ จะทำให้ผลของบาปตามไม่ทันผลของบุญที่ทำสั่งสมไว้เท่านั้น หรือผลของกรรมชั่วอาจจะให้ผลไม่แรงเท่ากับกรรมดีที่สั่งสมเอาไว้นั่นเอง ดังพระพุทธพจน์อ้างอิง ดังต่อไปนี้

*ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเช่นไรเล่า ทำบาปกรรมเล็กน้อยเช่นนั้นเหมือนกัน บาปกรรมนั้นให้ผลทันตาเห็น แต่ส่วนน้อยไม่ปรากฏ ปรากฏเฉพาะส่วนมาก ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้อบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญา มีคุณไม่น้อย มีอติภาพใหญ่มีธรรมเป็นเครื่องอยู่หาประมาณมิได้ บุคคลเช่นนี้ทำบาปกรรมเล็กน้อยเช่นนั้นเหมือนกัน บาปกรรมนั้นให้ผลทันตาเห็น แต่ส่วนน้อยไม่ปรากฏ ปรากฏเฉพาะส่วนมาก*

คุณกรกฤษณ์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนนุรุษพึงใส่ก้อนเกลือลงในขันใบน้อย เธอทั้งหลายจะสำคัญความ  
ชื่อนั้นเป็นไฉน น้ำในขันเพียงเล็กน้อยนั้น พึงเค็มค่อมกินไม่ได้ เพราะก้อนเกลือโน้นไซ้ไหม

ภ. กราบทูลว่าใช่พระเจ้าข้า ฯ

พ. เปรียบเหมือนนุรุษพึงใส่ก้อนเกลือลงในแม่น้ำคงคา เธอทั้งหลายจะสำคัญความชื่อนั้นเป็นไฉน  
แม่น้ำคงคาพึงเค็ม ค่อมไม่ได้ เพราะก้อนเกลือโน้นหรือไม่ว่าง

ภ. หามิได้ พระเจ้าข้า ฯ

พ. ฉะนั้นเหมือนกันแล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อย บาปกรรม  
นั้นก็นำเขาเข้านรก ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ทำบาปกรรมเล็กน้อยเช่นนั้นเหมือนกัน บาปกรรม  
นั้นให้ผลทันตาเห็น ส่วนน้อยไม่ปรากฏ ปรากฏแต่เฉพาะส่วนมาก ... ฯ

(อังคุตตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต. 20/237-238/540)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าความเชื่อและการกระทำต่าง ๆ ที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าจะช่วยล้างบาปจากการฆ่าคนในสงครามได้นั้น  
เป็นภาพสะท้อนความเชื่อของกลุ่มคนและถูกแสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรม ที่คิดว่าหากทำความดีมาก ๆ แล้ว  
บาปจะหมดไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงพิธีกรรมที่กระทำไปแล้วก่อให้เกิดความสบายใจเท่านั้น

หรือการกล่าวถึงเรื่อง “การรับผลกรรม” ในคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ในกรณีที่เราเป็นทหารแล้วไม่ป้องกันเขตชายแดน เขตแดน  
ของเราก็ถูกรุกรานเข้ามา เขาก็ยึดไปหมด แล้วครอบครัว บ้านเมืองของเรานั้นก็อยู่ไม่เป็นสุข ก็เดือดร้อนทั้งหมด ลอง  
พิจารณาดูว่า จะให้เราเดือดร้อนเพียงผู้เดียว ก็ได้รับผลกรรมจากการทำบาป หรือให้คนอื่นเดือดร้อนด้วย” เมื่อนำหลักของ  
พระพุทธศาสนามาพิจารณาคำกล่าวนี้จะเห็นว่า ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าการฆ่าทุกชนิดล้วนเป็นบาปทั้งสิ้น แม้ว่า  
การฆ่านั้นจะปราศจากอกุศลมูล หรือการกระทำนั้นจะเป็นไปด้วยเจตนาที่ดีก็ตาม ทั้งนี้เพราะการกระทำต่าง ๆ ในสงคราม  
ย่อมครบทั้งองค์ปาณาติบาตห้า กล่าวคือ ในการรบเพื่อป้องกันประเทศย่อมมีการวางแผนการรบ หรือเตรียมการก่อนที่จะ  
ออกไปสู้รบ หรือแม้แต่การมีเจตนาที่จะหยุดยั้งศัตรูด้วยอาวุธ เหล่านี้ย่อมทำให้เกิดการทำลายชีวิต ซึ่งการกระทำเพื่อการดังกล่าว  
เมื่อครบทั้งองค์ปาณาติบาตห้าถือว่าเป็นบาปทั้งสิ้น ดังนั้น ผลของการกระทำย่อมเป็นของผู้ฆ่าโดยตรง ผลกรรมนั้น ๆ  
ไม่สามารถถ่ายโอนไปให้ผู้อื่นได้ แม้ว่าจะเป็นการทำบาปกรรมเพื่อผู้อื่นก็ตาม ดังนั้น การอ้างว่าที่ยอมรับความเดือดร้อนจาก  
ผลกรรมคนเดียว เพื่อไม่ให้คนอื่นเดือดร้อนจากการรุกราน ดูเหมือนจะเป็นเรื่องของความรับผิดชอบของคน (ในฐานะ  
สมาชิกของสังคม) ที่มีต่อสังคมมากกว่าจะเป็นเรื่องของหลักการทางศาสนา

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพื่อทราบถึงทรรศนะที่ว่า ถ้าพระพุทธศาสนาไม่อนุญาตให้ใช้ความรุนแรงใด ๆ แล้วพระพุทธศาสนา  
แนะนำให้ทำอย่างไรถ้าต้องป้องกันตัว จะเห็นว่ากลุ่มตัวอย่างไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนได้ หากแต่ทรรศนะที่ให้นั้น  
ดูเหมือนจะอิงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่นการพูดถึง “สงครามภายใน” (ซึ่งหมายถึงการต่อสู้กับ  
กิเลสภายในตัวเอง) แทนที่จะเป็น “สงครามภายนอก” อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าอาจจะมีพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตาม  
หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดอาจยอมสละชีพ หรือถูกฆ่าในสงคราม ทั้งนี้เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของศีล  
ไม่ให้บกพร่อง แต่เมื่อพิจารณาในแง่ของความเป็นจริงแล้วจะเห็นว่า สังคมที่เราดำรงอยู่นี้เป็นสังคมของมนุษย์ ที่ทุกชีวิตต่างก็รัก  
และหวงแหนในชีวิตของตนและญาติพี่น้อง คงไม่มีมนุษย์คนใดทนเห็นญาติพี่น้องของตนเองถูกฆ่าได้โดยที่ไม่คิดจะปกป้อง  
ในเรื่องดังกล่าวนี้ผู้วิจัยขอเสนอทรรศนะของ สมภาร พรหมทา (2535: 82-83) ซึ่งให้ทรรศนะที่น่าพิจารณาดังนี้

หลายครั้งที่เราพบว่าผู้มีเสนอความคิดว่าสิ่งนั้นไม่ควรมีในสังคม เพราะขัดกับหลักธรรมข้อนี้ข้อนั้น ในพระพุทธศาสนา คนที่เสนอนั้นอาจพยายามนึกแต่เพียงว่า สิ่งนี้ขัดหรือไม่ขัดกับหลักธรรม อันหลากหลายในพุทธศาสนา จนลืมไปว่า สังคมที่เรากำลังอภิปรายอยู่นี้ไม่ใช่สังคมพระอรหันต์ หากแต่คือสังคมของคนปกติธรรมดา ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าปุถุชน การจะวินิจฉัยว่าอะไรควรมีหรือไม่ควรมี ต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงอันนี้ด้วย

นอกจากนี้ ผลการศึกษาพบว่าพระพุทธศาสนาให้คำตอบกับความจำเป็นที่จะต้องทำสงครามเพื่อรักษาชีวิต กล่าวคือพระพุทธศาสนายอมรับความเป็นจริงของมนุษย์ที่ต้องเผชิญความขัดแย้งทางจริยธรรม ดังนั้น เมื่อจำเป็นต้องทำสงครามแล้ว สงครามนั้นต้องเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศลมูล ตลอดจนตระหนักว่าการกระทำนั้นเป็นบาป และเมื่อกระทำไปแล้วต้องทำความดีมา ๆ เพื่อละลายความชั่วร้ายที่เกิดจากการทำสงครามให้เจือจางลง

ในประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพื่อทราบถึงทรรศนะที่มีต่อสงครามศาสนาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าพระพุทธศาสนามีคุณลักษณะที่แตกต่างไปจากศาสนาอื่น ๆ โดยทั้งนี้เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามครั้งใดที่มีสาเหตุมาจากศาสนิกชนในพระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อทางศาสนาขัดแย้งกัน แต่อย่างไรก็ตาม ไม่อาจปฏิเสธว่าสงครามระหว่างพุทธศาสนิกชนไม่มีอยู่จริง แต่สงครามระหว่างพุทธศาสนิกชนด้วยกันล้วนมีสาเหตุแห่งความขัดแย้งมาจากเรื่องอื่น ๆ ที่มีใช้ความเชื่อในศาสนาที่ต่างกัน แต่อาจจะเป็นความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศ หรือการทำสงครามเพื่อความเป็นเอกราช เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า เหตุผลประการหนึ่งของสงครามศาสนาที่เกิดขึ้นเป็นเพราะศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักคำสอนทางศาสนาที่ตนเองนับถืออยู่ ดังนั้น เมื่อศาสนิกชนขาดความเข้าใจในหลักคำสอนทางศาสนา ย่อมทำให้การตีความคำสอนคลาดเคลื่อนตามไปด้วย และทำให้การปฏิบัติตนในฐานะของศาสนิกของศาสนาผิดไปจากเจตจำนงของศาสดา อันเป็นที่มาของสงครามศาสนา แต่ผู้วิจัยเห็นว่าสงครามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและสาเหตุของสงครามศาสนาที่เกิดขึ้นนั้น สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความเชื่อที่ต่างกัน หรือการอ้างว่าเป็นการทำสงครามเพื่อศาสนา หรือเป็นการทำสงครามเพื่อพระเจ้า บางครั้งมิได้เป็นการสู้รบเพื่อศาสนาอย่างแท้จริง หากแต่เป็นการทำสงครามโดยมีผลประโยชน์ด้านอื่น ๆ แอบแฝงอยู่ แล้วนำศาสนามาเป็นข้ออ้างในการทำสงคราม เช่น การทำสงครามเพื่อแย่งชิงดินแดนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอ้างว่าเพื่อเผยแผ่ศาสนาของพระเจ้าให้เป็นที่กว้างขวาง แต่แท้จริงกลับเป็นไปเพื่อขยายอาณาเขตของตน เป็นต้น

## 7. ผลการศึกษา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเชิงพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม
2. เพื่อศึกษาทรรศนะของนักวิชาการเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ได้ผลการวิจัยว่า จากการศึกษาวิจัยในภาคเอกสาร เหตุผลที่ยกมาสนับสนุนว่าพระพุทธศาสนาเห็นว่าการทำสงครามที่ชชอบธรรมตามที่ปรากฏในเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ นั้น เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่ายังมีน้ำหนักไม่เพียงพอ ขณะที่เหตุผลเกี่ยวกับปาณาติบาตที่บุคคลทั่วไปมักยกมาได้แย้งว่า พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่ามีสงครามใด ๆ เลยที่เป็นธรรมนั้น ก็ยังมีอาจเชื่อถือได้ ทั้งนี้เพราะว่าถึงแม้พระพุทธศาสนาจะเห็นว่าการฆ่านั้นเป็นบาป แต่ในอีกทางหนึ่งก็ยอมรับความเป็นจริงของมนุษย์ที่ต้องเผชิญความขัดแย้งทางจริยธรรม อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาจะถือว่าสงครามหนึ่งเป็นสงครามที่เป็นธรรมก็ต่อเมื่อผู้กระทำมีเจตนาที่ไม่เบียดเบียนมุ่งร้าย ห่างไกลจากอกุศลมูลทั้งปวง และประกอบด้วยสติปัญญา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ได้ผลการวิจัยว่า ท่าทีของกลุ่มตัวอย่างโน้มเอียงไปทางที่เห็นว่ามีสงครามที่เป็นธรรม อย่างไรก็ตาม สำหรับประเด็นที่ว่าพระพุทธศาสนายอมรับว่ามีสงครามที่เป็นธรรมหรือไม่นั้น กลุ่มตัวอย่างกลับแสดงท่าทีในลักษณะที่ว่าพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับแนวคิดดังกล่าว ลักษณะการอ้างเหตุผลของกลุ่มตัวอย่างสามารถจำแนกได้ดังนี้

**กลุ่มที่หนึ่ง** การอ้างเหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างกล่าวว่ามีไม่ได้มาจากแนวคิดของพระพุทธศาสนา กลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์เห็นว่าไม่มีสงครามที่เป็นธรรม อย่างไรก็ตาม ไม่อาจกล่าวได้เต็มที่นักว่ากลุ่มตัวอย่างทุกท่านมีความเห็นว่าพระพุทธศาสนายอมรับการมีอยู่ของสงครามที่เป็นธรรม ทั้งนี้เพราะว่าความเป็นธรรมของสงครามในทรรศนะของคนเหล่านั้นนั้นบางครั้งก็มีเหตุผลอื่นที่ไม่ได้อ้างจากพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า การกล่าวว่ายุทธธรรมหรือศาสนาเป็นคนละเรื่องกับความเป็นจริง การกล่าวว่าเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนเป็นคนละเรื่องกับหน้าที่การเป็นทหาร หรือการอ้างสิทธิในการป้องกันตัว เป็นต้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเหตุผลเหล่านี้สามารถใช้เป็นเหตุผลเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงครามได้

**กลุ่มที่สอง** กลุ่มที่สนับสนุนความชอบธรรมของการทำสงคราม โดยยกเหตุผลที่จะไม่ใช่เรื่องของพระพุทธศาสนา แต่เมื่อพิจารณาแล้ว สามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาอธิบายได้ เช่น ทรรศนะที่ให้สัมภาษณ์บางส่วนอ้างถึงความชอบธรรมในการออกรบ มาจากการทำหน้าที่ที่มีในฐานะชาวโลก และการอ้างถึงหน้าที่ในการป้องกันประเทศชาติของคนในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน

**กลุ่มที่สาม** การกล่าวอ้างถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการกระทำในสงคราม เช่น การกล่าวถึงเรื่องธรรม ซึ่งธรรมในทรรศนะของกลุ่มตัวอย่าง หมายถึง ความชอบธรรม หรือความยุติธรรมในการทำสงคราม เพื่อป้องกันตัวเอง แต่ธรรมในทรรศนะของพระพุทธศาสนาที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมหมายความว่า นิพพาน หรือบรมสุข นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างได้กล่าวถึงเรื่องการสร้างกุศลหลังจากทำสงคราม ซึ่งดูเหมือนจะเป็นความคิดที่ว่าสามารถล้างบาปได้ และการยอมรับผลของกรรมจากการไปฆ่าคนในสงครามเพื่อให้ประเทศชาติและพระศาสดาดำรงอยู่สืบไป

กล่าวโดยสรุปแล้ว จากการศึกษาทรรศนะของนักวิชาการผู้วิจัยพบว่า ทรรศนะโดยรวมของนักวิชาการอิงกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา และทรรศนะส่วนตัว ซึ่งทรรศนะของนักวิชาการ กลุ่มตัวอย่างเป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ นักวิชาการทั้งหมดมีความเห็นตรงกันว่าพระพุทธศาสนาไม่อนุญาตให้ทำสงคราม เพราะพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนให้งดเว้นจากการฆ่าหรือทำลายทุกสิ่งที่มีชีวิต กระนั้นก็ตาม แม้นักวิชาการทั้งหมดจะเห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการทำสงคราม แต่นักวิชาการเหล่านี้ก็ยังมีทรรศนะว่ามีสงครามที่เป็นธรรม เพราะในบางครั้งที่เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงการทำสงครามได้ บางครั้งเราต้องพิจารณาว่าจะตัดสินใจเลือกการกระทำแบบใด ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการทำสงคราม และยอมรับว่าการฆ่าในสงครามเป็นบาป ตลอดจนยอมรับในเรื่องผลกรรมที่จะได้รับ ทั้งนี้เพราะท่านเหล่านั้นพิจารณาแล้วว่าแม้การทำสงครามจะเป็นบาป แต่ในบางครั้งอาจนำมาซึ่งประโยชน์มหาศาลแก่ผู้คนในประเทศ อีกทั้งการทำสงครามเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ที่แต่ละปัจเจกบุคคลรับผิดชอบอยู่ เช่น หน้าที่ของทหารในการรักษาและป้องกันประเทศให้รอดพ้นจากภัยคุกคาม ดังนั้นการละเลยหรือไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ ปล่อยให้ข้าศึกเข้ามารุกรานประเทศโดยไม่มีคิดจะป้องกันหรือตอบโต้จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง อีกทั้งยังก่อให้เกิดผลเสียต่อประเทศชาติ ทำให้ประชาชนในประเทศได้รับความเดือดร้อน ดังนั้นการทำสงครามเพื่อป้องกันตัวจึงเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ในทรรศนะของนักวิชาการเหล่านี้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า วรรณคดีที่ได้จากการสัมภาษณ์ กับการศึกษาภาคเอกสารในประเด็นเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์นั้นแตกต่างกัน กล่าวคือ ผลที่ได้จากการศึกษาภาคเอกสารจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเห็นว่ามีสงครามที่เป็นธรรม ซึ่งความเป็นธรรมของสงครามนั้น ๆ จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่อยากให้ประเทศชาติและประชาชนเดือดร้อนจากภัยคุกคาม รวมถึงการตระหนักรู้ในการกระทำของตนเองว่ากำลังทำอะไรและเป็นไปเพื่อเป้าหมายที่ดียิ่งหรือไม่ อีกทั้งเมื่อกระทำลงไปแล้วต้องยอมรับในผลของการกระทำแม้ว่าผลที่ได้รับนั้นจะเป็นบาปอย่างมหันต์และสุดท้ายคือยินดีที่จะแก้ไขและพัฒนาตนเองไม่ให้เกิดซ้ำอีก แต่ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าในพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับว่ามีสงครามใดที่จะมีความชอบธรรมได้ เพราะพระพุทธศาสนามีข้อห้ามในเรื่องปาณาติบาต ไม่ว่าจะกระทำใด ๆ ย่อมเป็นบาปทั้งสิ้น แต่กระนั้นก็ตาม กลุ่มตัวอย่างได้เสนอเงื่อนไขอื่น ๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงคราม คือ เรื่องหน้าที่ของปัจเจกบุคคล หรือสิทธิในการป้องกันตัวเอง แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างเหล่านี้บางครั้งจะให้ทัศนะว่าเงื่อนไขดังกล่าวไม่ใช่เรื่องของศาสนา แต่เมื่อพิจารณาจะเห็นว่าน่าจะเข้ากับหลักของพระพุทธศาสนาได้

## 8. ข้อเสนอแนะการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเกิดประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาประเด็นเชิงจริยศาสตร์พระพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยประเด็นเชิงพุทธจริยศาสตร์อื่น ๆ ต่อไป อย่างไรก็ตามผู้วิจัยขอเสนอแนะความคิดเห็นเพิ่มเติมดังนี้

1. จากการศึกษาภาคเอกสารพบว่าเรื่องราวของการนำพระพุทธศาสนามาสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงครามที่ปรากฏในเอกสารเชิงประวัติศาสตร์บางตอน เมื่อตรวจสอบกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ผู้วิจัยพบว่าบางส่วนคลาดเคลื่อนไปจากข้อความในพระคัมภีร์ ดังนั้น น่าจะมีผู้ศึกษาวิเคราะห์ หรือตรวจสอบแนวคิดดังกล่าว (ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารเชิงประวัติศาสตร์อื่น ๆ เช่น พงศาวดาร บันทึกจดหมายเหตุ เป็นต้น) กับพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นเอกสารชั้นต้นสำหรับการศึกษาค้นคว้าในเชิงพระพุทธศาสนา ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในลำดับขั้นต่อ ๆ มา ไม่ว่าจะเป็น อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ทั้งนี้ การศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะทำให้ทราบว่าคำกล่าวอ้างนั้นมีน้ำหนัก หรือมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด อีกทั้งทำให้ทราบว่าคำกล่าวอ้างนั้นสามารถนำมาสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงครามได้หรือไม่
2. จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสงครามที่เป็นธรรม ผู้วิจัยพบว่าในหนังสือนักทฤษฎีทฤษฎีการอ้างข้อความในพระคัมภีร์ธรรมพระคัมภีร์ มาสร้างความชอบธรรมให้กับการทำสงครามเช่นกัน ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีผู้ศึกษาวิเคราะห์ หรือตรวจสอบแนวคิดดังกล่าวกับพระคัมภีร์ของคริสต์ศาสนา เพื่อให้เกิดความกระจ่างว่าแท้จริงแล้วศาสนาคริสต์อนุญาตให้ทำสงครามได้หรือไม่ หรือเป็นเพียงการกล่าวอ้างข้อความบางตอนในพระคัมภีร์เพื่อให้สงครามนั้น ๆ มีความชอบธรรม
3. ในการศึกษาปัญหาเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสงครามที่เป็นธรรม หรือประเด็นเชิงจริยธรรมอื่น ๆ นั้น ‘เจตนา’ เป็นประเด็นสำคัญที่ถูกนำมาประกอบการพิจารณา แต่กระนั้นก็ตาม ในบางครั้งการตีความเรื่องเจตนา มักเป็นไปตามความคิดเห็นของแต่ละปัจเจกบุคคล ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมีผู้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “การตีความเจตนาในพระพุทธศาสนา” เพื่อทราบว่าในกรณีที่มีมนุษย์ต้องทำผิดจริยธรรมนั้น พระพุทธศาสนาจะยอมรับเจตนาในการกระทำความคิดแง่ใดบ้าง

4. การศึกษาประเด็นเชิงจริยธรรมใด ๆ ในบริบทของประเทศไทย ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย การศึกษาวิจัยปัญหาเชิงจริยธรรมนั้น ๆ ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ตลอดจนสอบถามผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้ และไม่ควรมนำความรู้สึกหรือทัศนคติของตนเองไปตัดสินหรือวินิจฉัยประเด็นดังกล่าวโดยที่ยังไม่ได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล ทั้งนี้เพราะประเด็นเชิงจริยธรรมบางอย่างกระทบกับความรู้สึกของคนในสังคม ดังนั้น จึงต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ มีการประเมินการใช้เหตุผล ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้การนำเสนอข้อมูลหรือการวิจัยมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

5. พุทธศาสนิกชนบางส่วนไม่ได้ศึกษาหลักธรรมในศาสนาอย่างถ่องแท้ ทำให้การตีความในประเด็นเชิงจริยธรรมที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมพุทธแตกต่างกันออกไป จนบางครั้งดูเหมือนว่ายังหาจุดยืนที่ชัดเจนของพระพุทธศาสนาไม่ได้ เป็นต้นว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าพระพุทธศาสนาห้ามการฆ่า ซึ่งน่าจะรวมถึงการทำสงครามด้วย แต่กลุ่มตัวอย่างในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนยังเห็นว่าทำสงครามได้ ซึ่งดูเหมือนว่าคำตอบที่ได้ยังไม่ชัดเจน เพราะคำสอนทางพระพุทธศาสนาห้ามไว้อย่างหนึ่ง แต่ศาสนิกชนผู้ปฏิบัติกลับคิดไปอย่างหนึ่ง ดังนั้นแล้ว จึงเกิดปัญหาว่า ถ้าไปทำสงครามก็เป็นบาป แต่หากไม่ทำสงครามประเทศชาติก็เสียหาย ซึ่งเมื่อถึงคราวต้องเลือกระหว่างสองแนวทางนี้จะตัดสินใจเลือกทางใด หรือในระหว่างการทำทดสอบแบบสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า มีกลุ่มตัวอย่างบางคนปฏิเสธการฆ่าทุกรูปแบบ รวมถึงการทำสงครามด้วย แต่เมื่อผู้วิจัยถามว่า ในกรณีของประเทศไทยซึ่งถือว่าตัวเองเป็นเมืองพุทธ เหตุใดจึงมีสงคราม กลุ่มตัวอย่างไม่สามารถให้คำตอบได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า การยอมรับว่าสามารถทำสงครามได้ แต่การทำสงครามนั้นย่อมจะเป็นบาป แต่จะบาปมากหรือน้อยนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเจตนา วิธีการ เป้าหมาย รวมทั้งต้องพิจารณาองค์ปาณาติบาตทั้งห้าประการด้วย นอกจากนี้ยังต้องความตระหนักถึงการกระทำของตนเอง และความพยายามในการทำความดีให้มากขึ้น ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงน่าจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับการแสวงหาคำตอบให้กับการทำสงครามและปัญหาเชิงจริยธรรมอื่น ๆ

6. จากการศึกษาปัญหาเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสงครามที่เป็นธรรม มีข้อสังเกตสำคัญว่ากลุ่มตัวอย่างมักจะมุ่งความสนใจไปยังการกระทำระดับปัจเจกบุคคลในการก่อสงคราม อย่างไรก็ตาม สาเหตุของสงครามที่สำคัญประการหนึ่งมาจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง เช่น การเหยียดชาติพันธุ์ ดังนั้น ในการพิจารณาเกี่ยวกับสงครามด้วยหลักศาสนา จึงควรมนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในระดับโครงสร้างด้วย ซึ่งการประยุกต์ใช้ดังกล่าวควรอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง และสามารถนำไปปฏิบัติ หรือใช้ในการป้องกันความขัดแย้งให้บังเกิดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม เพราะเมื่อมนุษย์สามารถป้องกันความรุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้นไว้ล่วงหน้าแล้ว ข้อถกเถียงกันที่ว่าเมื่อใดสงครามจึงชอบธรรมก็ไม่จำเป็นอีกต่อไป

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันประเทศสามารถนำหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานวิจัยชิ้นนี้ อันได้แก่ เจตนา พรหมวิหารธรรม เบญจศีล และเบญจธรรม ไปประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติหน้าที่ได้

## 9. บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2525). พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 1-45. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมศิลปากร. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2525). ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3 พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525).
- ดิเรก ชัยนาม. (2509). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เล่ม 2. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. ทหารมอสงสงครามโลก. (2534). วารสารสี่เหล่าทัพ. 1 (6), 24-29.
- ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ.ปยุตโต). (2538). ทำแท้ง : ตัดสินอย่างไร ชีวิตเริ่มต้นเมื่อไร? การทำแท้ง ในทัศนะของพระพุทธศาสนา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- บุญถึง ชูดิษฐ์โร, พระมหา. 25 กุมภาพันธ์ 2545. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์.
- ประยูร รมมจิตโต (มีถุกษ์), พระมหา. (2532). พุทธวิธีสร้างสันติภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้ง กรุ๊ป.
- ประสิทธิ์ชัย ชัดติยะ, พันโท. (2541). การปฏิบัติทางทหารของกองกำลังผสมในสงคราม อ่าวเปอร์เซียกับกฎหมายระหว่างประเทศ. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2536). เทศนาเสือป่า. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2537). พระสูตร และอรรถกถา, แปล. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ. (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).
- สมภาร พรมหา. (2535). พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ : ทัศนะของพุทธศาสนาเกี่ยวกับปัญหาโสเภณี ทำแท้ง และ การฉ้อโกง. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พุทธชาด.
- สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย แปล ภาค 1. (2508). กรุงเทพฯ. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล จากพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราชญาณโกตมมหาเถระ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร).
- สัทธัมมะโชติกะ ฐัมมาจริย, พระ. (2534). ปรมัตถโชติคามหาภิขัมมัตถสังหฎีกาเล่มที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- สารีบุตรถระ, พระ. (2542). สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัยภาค 1 และภาค 2. (สิริ เพ็ชรไชย, ผู้แปล) กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (No Date). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 [Online]. สาระสังเขปจาก: <http://203.152.23.33/html/fsgeninfo.htm> [2 พฤศจิกายน 2543].
- The Christian Classics Ethereal Library. (2000). St. Thomas Aquinas: The Summa Theologica. [Online]. Available: <http://www.ccel.org/a/aquinas/summa/home.html> [2000, October 11].
- The Internet Encyclopedia of Philosophy. (1998). Just War Theory [Online]. Available: <http://www.utm.edu/research/iep/j/justwar.htm> [2000, October 13].
- University of New Hampshire. (No Date). War-What is it Good For, [Online]. Available: [http://pubpages.unh.edu/~wad/Course\\_Maternal/justwar.html](http://pubpages.unh.edu/~wad/Course_Maternal/justwar.html) [2001, June 5].

## ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวดวงเด่น นุเรมรัมย์
วัน เดือน ปีเกิด	อาทิตย์ที่ 1 มกราคม 2521
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยรังสิต, พ.ศ. 2538-2541 ปริญญาโทเศรษฐศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาการโฆษณา) เกียรตินิยมอันดับ 2 มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2542-2545 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา)
ที่อยู่	124/88 ซอยรัตนาธิเบศน์ 8 ตำบลบางกระสอ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี 11000 โทรศัพท์ 0 6562 9454, 0 2818 6080 กด 4 E-mail: webmaster@duangden.com Website: <a href="http://www.duangden.com">http://www.duangden.com</a>
ทุนวิจัย	ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยบางส่วนจากกรมการศาสนา ประเภทนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปี 2545